

21 teser om åndsfrihed

Indledning

Åndsfrihed er et afgørende begreb i dansk forståelse af demokrati og fællesskab og har været et tydeligt pejlemærke i det danske samfund gennem de sidste århundreder.

Begrebet står centralt i en af Danmarks vigtigste love, Folkeskoleloven, hvor formålsparagraffens stk. 3 lyder: "Folkeskolen skal forberede eleverne til deltagelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med frihed og folkestyre. Skolens virke skal derfor være præget af åndsfrihed, ligeværd og demokrati."

Begrebet åndsfrihed er beslægtet med FNs menneskerettighedserklæring fra 1948, navnlig i artiklerne 18, 19, 20 og 26, hvor retten til tanke-, samvittigheds- og religionsfrihed, til menings- og ytringsfrihed, frihed til oplysning og undervisning og foramlingsfrihed formuleres. Tilsvarende frihedsrettigheder indgår i den danske grundlov (§§ 67-68, 70 og 76-79). Ledetråden kan siges at være: Frihed til forskellighed, så længe man ikke skader andre.

Åndsfrihed er imidlertid ikke blot et værn

om den individuelle frihed. Den er også en nødvendighed, hvis vore forskellige holdninger ikke blot skal tolereres, men skal kunne virke frugtbar til at opbygge vores fælles liv i samfundet.

I *21 teser om åndsfrihed* bruger vi følgende definition:

Åndsfrihed i et samfund betyder, at enkeltpersoner og grupper har frihed til at have deres overbevisning i religiøse, ideologiske og etiske spørgsmål, udtrykke denne overbevisning, formidle den og handle i overensstemmelse med den. Åndsfriheden afgrænses af medmenneskets ret til samme frihed og indebærer en forpligtelse til at kæmpe for den andens ret.

Når vi fremlægger disse teser nu, skyldes det, at åndsfriheden efter vores vurdering er kommet under pres. Vi ønsker derfor at pege på, at åndsfrihed er en nødvendighed, for at demokratiet ikke skal degenerere til "flertalsdiktatur".

I efteråret 2010 tog Kristent Pædagogisk Institut initiativ til at samle en række personer fra dansk kirkeliv for at drøfte åndsfrihed, dens natur og nødvendighed. Arbejdet munder nu ud i følgende *21 teser om åndsfrihed*, som er færdigskrevet i november 2011.

Teserne efterfølges af afsnittet *Åndsfrihed i Danmark*, der skal betragtes som en kortfattet historisk og aktuel baggrund for de 21 teser.

Med *21 teser om åndsfrihed* henvender vi os til danskere af enhver religiøs, politisk og ideologisk observans. Vi er overbeviste om, at åndsfrihed er afgørende for, at mennesker med vidt forskellige overbevisninger

kan leve sammen på en anstændig måde. Vi henvender os også til danske politikere, meningsdannere og medier, fordi vi mener, de har et særligt ansvar for at fremme og praktisere åndsfrihed – til gavn for det danske og internationale samfund.

Undertegnede stiller sig bag *21 teser om åndsfrihed*:

Thorstein Balle, seniorforsker, bestyrelsesmedlem
Grundtvigsk Forum

Jørgen Carlsen, forstander Testrup Højskole

Jens Ole Christensen, generalsekretær Luthersk Mission

Peter Götz, præst Det danske Missionsforbund, formand Evangelisk Alliance i Danmark

Brian Hansen, stud. theol. Menighedsfakultetet

Hans Jørgen Hansen, sekretariatsleder Foreningen af Kristne Friskoler

Eberhard Harbsmeier, rektor Teologisk Pædagogisk Center

Daniel Toft Jakobsen, fhv. sekretariatsleder Kristeligt Forbund for Studerende

Peder Østergaard Jensen, landssekretær Evangelisk Luthersk Mission

Torben Jensen, landsleder Foreningen Agape

Anne Mie Skal Johanson, Dansk Oase

Filip Hove Kristensen, formand det ideopolitiske netværk, CURA

Birgitte Stoklund Larsen, akademileder Grundtvig-Akademiet

Thomas Bjerg Mikkelsen, generalsekretær Indre Mission

Leif Nielsen, fhv. forstander Baptisternes Skoler

Birger Nygaard, landsleder Areopagos

Bjarne Gertz Olsen, konsulent for kirke og mission Danmarks Folkekirkelige Søndagsskoler

Carsten Hjorth Pedersen, daglig leder Kristent Pædagogisk Institut

Niels Thomsen, fhv. rektor Præstehøjskolen

Ole Bjerglund Thomsen, sognepræst, formand KFUM og KFUK i Danmark

Erling Tiedemann, medlem af Den katolske Kirke, fhv. formand Etisk Råd

Margrethe Winther-Nielsen, PhD kemiingeniør

Karen Aagaard, privatskolelærer, bestyrelsesmedlem Kristent Pædagogisk Institut

Efter tesernes færdiggørelse har følgende personer tilsuttet sig dem:

M. Fouad Albarazi, formand for Det islamiske Forbund i Danmark
Børge Haahr Andersen, rektor Dansk Bibel-Institut
Mogens Andersen, formand Baptistkirken i Danmark
Ole Andersen, generalsekretær Ordet og Israel
Thorkild Bjerregaard, skoleleder, formand Foreningen af Kristne Friskoler
Robert Bladt, generalsekretær Kristeligt Forbund for Studerende
Senshin Karina Blomkvist, doshu præst Tendai Buddhistisk Center
Troels Borrying, formand Efterskoleforeningen
Niels Jørgen Cappelørn, professor Søren Kierkegaard Forskningscenteret
Egon Clausen, forfatter og journalist
Marianne Christiansen, sognepræst, Frit forum for Folkekirkens fremtid
Claus Emmeche, lektor Det naturvidenskabelige Fakultet, Københavns Universitet
Henrik Nymann Eriksen, højskoleforstander Luthersk Missions Højskole
Niels Nymann Eriksen, sogne- og indvandrerpræst Apostelkirken
Kurt Ernst, formand Danmarks Privatskoleforening
Birthe Munck-Fairwood, leder Tværkulturelt Center
Jesper Fodgaard, valgmenighedspræst, formand Dansk Oase
Ebbe Forsberg, sekretariatsleder Danmarks Privatskoleforening
Steffen Hartje, sekretariatschef Fritid & Samfund
Per Møller Henriksen, generalsekretær KFUMs Soldatermission
Henrik Højlund, sognepræst, formand Evangelisk Luthersk Netværk
Morten Thomsen Højsgaard, generalsekretær
Tonny Jacobsen, formand Frikirkenet, formand præstegruppen Pinsemenighederne
Christian Jensen, civilingeniør, konstitueret formand Dansk Bibel-Institut
Torsten Johannesssen, formand Grundtvigsk Forum
Jonas Adelin Jørgensen, generalsekretær Dansk Missionsråd
Jørgen Jørgensen, sognepræst, formand Menigheds-fakultetet
Poul Kirk, redaktør Domino
Mogens Kjær, generalsekretær
Ove Korsgaard, professor Danmarks Pædagogiske Universitetsskole
Czeslaw Kozon, biskop Den katolske Kirke
Helga Kolby Kristiansen, forstander Silkeborg Højskole

Ole Madsen, formand Det Økumeniske Center
Lone Møller-Hansen, generalsekretær Baptistkirken i Danmark
Kirsten R. Laursen, generalsekretær Samvirkende Menighedsplejer
Steen Møller Laursen, familiekonsulent, formand Foreningen Agape
Hans Henrik Lund, MPA, daglig leder Kirkernes Integrations Tjeneste
Torben Mathiesen, landssekretær Ordet og Israel
Jørgen Mortensen, præst Apostolsk Kirke
Søren Møller, formand Danske Gymnastik og Idrætsforeninger
Erik A. Nielsen, professor Københavns Universitet
Jens Chr. Nielsen, sognepræst Nysted og Vantore
Ove Nielsen, formand Foreningen af Evangelisk-Lutherske Valgmenigheder
Karsten Nissen, biskop Viborg Stift
Henning Nørhøj, formand Kirkeligt Centrum
Bjørn Ottesen, formand Syvende Dags Adventistkirken i Danmark
Bent Molbech Pedersen, landsleder Danmarks Folkekirkelige Søndagsskoler
Jens Maibom Pedersen, forstander Diakonhøjskolen
Margith Pedersen, generalsekretær Danske Sømands- og Udlandskirker
Ove Kaj Pedersen, professor Copenhagen Business School
Jens Peter Reijkjær, skoleleder, landsformand Luthersk Mission
Raag Rolfsen, direktør Areopagos
Uffe Rostrup, formand Frie Skolers Lærerforening
Hanne Sander, sognepræst Jægersborg Kirke
Michael Schelde, centerleder Grundtvig Centret
Jørgen Sejergaard, sognepræst Karlebo
Jakob Skovgaard-Pedersen, professor Københavns Universitet
Kristian R. Skovmose, generalsekretær Mission Afrika
Morten Skrubbeltang, generalsekretær Kirkefondet
Finn Slumstrup, forfatter, formand Grænseforeningen
Roar Kloster Steffensen, generalsekretær Bibellæser-Ringen
Knud-Erik Therkelsen, generalsekretær Grænseforeningen
Shomon Pia Trans, soryo Tendai Buddhistisk Center
Leif Vestergaard, formand Folkekirke og Religionsmøde
Karen Margrethe Trolle Viholm, landssekretær Danmarks Kristelige Gymnasiastbevægelse
Elof Westergaard, provst Silkeborg Provsti
Henrik Wigh-Poulsen, domprovst, Fyns Stift
Frede Ruby Østergård, pastor, generalsekretær Indenlandsk Sømandsmission

21 teser om åndsfrihed

Åndsfrihedens begrundelse

tese 1

Mennesket skal frit kunne lade sig forpligte af religiøse, ideologiske eller etiske overbevisninger. Ægte overbevisning kan kun tilegnes i frihed.

tese 2

Friheden til at vælge og til at lade sig binde af en overbevisning fremmer individets identitet og fællesskabets mangfoldighed.

tese 3

Åndsfrihed styrker og udvikler et samfund, fordi forskellige og modstridende overbevisninger kan mødes og modsiges i gensidig respekt.

tese 4

Åndsfrihed er et værn imod ensretning i samfundet og omstyrning af samfundsordenen med voldelige midler.

Åndsfrihedens væsen

tese 5

Åndsfrihed viser sig tydeligst derved, at man giver den person eller gruppe, som man er dybt uenig med, frihed til at tro, tænke, ytre sig og virke efter deres overbevisning.

tese 6

Åndsfrihedens ledetråd er ”munden fri, hånden bundet.” Det betyder, at enhver borger og enhver gruppe af borgere har ret til inden for lovens rammer og under ansvar over for domstolene på tryk, i skrift og tale at gøre sig til talsmand for enhver tænkelig holdning.

tese 7

Ytringsfriheden er en uundværlig del af åndsfriheden, herunder en åbenhjertig og respektfuld debat præget af såvel hårdførhed som hensyntagen.

Åndsfrihed i samfundet

tese 8

Offentlige myndigheder skal strække sig langt for at give mindretal mulighed for at udfolde sig i overensstemmelse med deres overbevisning.

tese 9

Af hensyn til åndsfriheden skal offentlige myndigheder begrænse deres indblanding i, kontrol med og overvågning af borgernes individuelle og fælles liv mest muligt.

tese 10

Den offentlige forvaltning skal være neutral i forhold til borgernes overbevisninger.

tese 11

Mindretal må acceptere, at et lands historie, kultur og traditioner kommer til udtryk i det fælles liv i samfundet.

tese 12

Religiøse og ideologiske organisationer eller institutioner skal have frihed til på sagligt grundlag at stille holdningsmæssige eller etiske krav til ansatte medarbejdere.

tese 13

Så længe Folkekirken nyder en begunstiget stilling i den danske grundlov, er det påkrævet, at lovgivningen og det danske samfund i almindelighed sikrer mest mulig frihed og statslig service også for andre religiøse samfund og organisationer.

Åndsfrihed og demokrati

tese 14

Demokratiet er den bedste styreform, der indtil nu er etableret. Det skaber rammer for at træffe nødvendige beslutninger, der er repræsentative for befolkningens vilje.

tese 15

Åndsfrihed, mindretalsbeskyttelse og respekt for vedtagne spilleregler er vigtige forudsætninger, for at demokratiet kan være den bedste ramme om håndteringen af uenigheder mellem borgere eller grupper af borgere.

tese 16

I et demokrati er det tilladt at argumentere for dets afskaffelse, men ikke at gribe til vold, tvang, magt og våben for at omstyrte det.

Åndsfrihed og uddannelse

tese 17

Begrebet åndsfrihed er en betydningsfuld del af formålsparagraffen for Folkeskolen, og åndsfrihed bør gives konkret indhold i undervisning, dannelse og samvær mellem lærere, elever og forældre.

tese 18

Åndsfrihed indebærer forældres (eller værges) ret til at vælge alternativ undervisning for deres børn. I det danske samfund er denne ret kun reel, hvis staten yder så stort et økonomisk bidrag til frie grundskoler, efterskoler og private gymnasier, at forældrene ikke pålægges større økonomiske omkostninger ved barnets skolegang, end de kan bære.

tese 19

Åndsfrihed indebærer, at frie videregående uddannelsesinstitutioner efter saglige kriterier bør tildeles eksamensret, SU-ret mm.

Åndsfrihed i internationalt perspektiv

tese 20

Åndsfrihed er et fællesmenneskeligt gode. Skønt samfund kan bygges forskelligt op, og skønt staters grundlove kan være forskellige, bør der i alle samfund råde åndsfrihed, herunder religionsfrihed og ret til frit at skifte religion samt ret til at fremsætte religionskritik.

tese 21

Det er såvel borgernes som de legitime nationale og internationale myndigheders ansvar at understøtte og værne om åndsfriheden i hver enkelt nation.

Åndsfrihed i Danmark

Historisk tradition

Dansk demokrati har siden grundloven i 1849 været nært forbundet med åndsfrihed. Der har været bred enighed om, at ingen kan fratage andre retten til at udtrykke deres egen mening om, hvad der er sandt og ret i samfundsliv og i det enkelte menneskes liv. Det er ikke alene en mindretalsbeskyttelse, men også en måde at holde mulighederne åbne for fornyelse og inspiration, ved at man kan se, hvorledes andre livsholdninger end flertallets kan gennemleves.

Forenklet kan man kalde en hovedlinie i dansk demokratisk tradition for »mindretalsdemokratisk«. Man har holdt fast ved, at sandheden om den rette forståelse af forhold vedrørende menneskeliv og samfundsliv ikke kan afgøres ved afstemning. Mindretallet eller endog den enkelte kan lige så vel have ret som flertallet.

Demokratiet er en ramme om samfundets fællesanliggender. Det betyder, at når man ikke kan forhandle sig til enighed om en løsning, må man ty til flertalsafgørelser. Det har man gjort i erkendelse af, at man ikke kender nogen bedre metode til at træffe beslutninger om fælles anliggender. Men forståelsen af, at mindretallet eller den enkelte lige så vel kan have ret i sin forståelse som flertallet, betyder, at flertallet må give mindretal plads til at udtrykke deres forståelse og leve den ud.

Med baggrund i denne demokratiopfattelse blev der efter 1849 vedtaget love om skole, kirke og samfundsforhold, der gav mindretal store rettigheder, og, hvad der er lige så vigtigt, gav et mindretal ikke blot den principielle mulighed for, men også økonomisk støtte til at gøre, hvad det fandt rigtigt.

Historisk set har åndsfrihedens udspiring, betingelse og udfordring været frigørelse af den enkelte eller grupper af mennesker. Med udgangspunkt i en kristen eller humanistisk forståelse af det enkelte menneskes værd har oplysningsfilosoffer og andre (fx N.F.S. Grundtvig) fra midten af 1700-tallet og fremefter arbejdet for at frigøre det enkelte menneske.

Gennem oplysning og gensidig respekt skal mennesker gøres fri af undertrykkelse, hvad enten den er af fysisk, religiøs, økonomisk eller ideologisk art. Revolutioner, magtomvæltninger og demokratiske ordninger samt omfattende oplysningsprogrammer (fx nye skolesystemer) fulgte i kølvandet på disse frihedsbestræbelser.

Hvis denne stadige udvidelse af kravet om større frihed for de enkelte og for de mange grupper med modstridende interesser skal blive konstruktiv, er det nødvendigt, at den er båret af en fælles forståelse af åndsfrihed, hvor den enkeltes frihed tænkes sammen med respekten for de andres frihed.

Åndsfriheden vil derfor altid være udfordret, fordi et menneske eller en gruppe af mennesker vedvarende står i en spænding mellem det, de selv vil, og respekten for, at andre vil noget helt andet. Hertil kommer, at nogle aktuelle forhold sætter åndsfriheden under pres:

Aktuelle udfordringer

I dag udfordres åndsfriheden ved, at der breder sig en ligegyldighed i forhold til værdien af dette frihedsprincip. Det sker utilsigtet, fx når ønske om kommunal harmonisering af plejetilbud på børne- og ældreområdet fører til opsigelse af overenskomster med private, værdibaserede aktører. Og det sker mere tilsigtet, når borgere – herunder politikere – af frygt for det anderledes er parat

til at gå på kompromis med åndsfriheden. Der er ikke længere en almindelig fælles forståelse af, at dansk demokrati skal være »mindretalsdemokratisk«, og at demokrati ikke indebærer, at flertallet nødvendigvis har ret.

I dagens Danmark ses også en tendens til at ville afgrænse sig og lukke andre ude på en række områder i samfundslivet. Der er en udbredt opfattelse af, at den måde vi (en bestemt gruppe) handler og organiserer samfundet på, er den eneste rigtige. En sådan selvoptagethed indskrænker forståelsen af det reelle – og dermed også viljen til – at skulle tage hensyn til mindretal.

Siden terrorangrebene i USA i 2001 er en ny og afgørende begrænsende faktor for åndsfriheden vokset frem i samfundet, nemlig frygten for terror. Denne frygt kommer ofte til at tjene som legitimation for at begrænse menneskers ret til at udtrykke deres mening.

Selv om åndsfriheden i en del lande har meget ringere kår end i Danmark, fortjener spørgsmålet dog også hos os fornyet opmærksomhed, fordi en række enkeltsager tilsammen viser en tendens til begrænsning af åndsfriheden. Denne tendens viser sig i følgende eksempler:

Religionsfrihed

I forhold til islams og muslimers tilstedeværelse i Danmark har der de seneste år været en del politiske udmeldinger med forslag om begrænsninger og kontrol, der ville have været et brud med religionsfriheden – og dermed åndsfriheden – dersom de var blevet gennemført:

- Forbud mod tørklæder og burka i det offentlige rum.
- Forbud mod badeforhæng og børns faste i folkeskolen.

- Forbud mod parabolantenner i ghetto-områder.

At disse forslag ikke har kunnet samle tilstrækkelig politisk tilslutning er – set fra åndsfrihedens synsvinkel – glædeligt; men alligevel vidner fremsættelsen af forslagene om, at en del politikere og vælgere vægter andre hensyn højere end hensynet til religionsfriheden og dermed åndsfriheden.

Når Integrationsministeriet gennemfører en undersøgelse af – og udgiver en rapport i foråret 2011 om – hvilke holdninger private koranskoler (svarende til kristne søndagsskoler) formidler, er det også at sætte åndsfriheden under pres.

Men der findes også eksempler på, at nogle muslimer sætter åndsfriheden under pres. Det ses fx i form af:

- Påklistring af mundkurv på muslimske folketingskandidaters valgplakater.
- Afvisning af islamkritik og -satire.
- Ønske om at indføre sharia/religiøs lov i et boligområde.

Fleere muslimske lande modarbejder også religionsfrihed og åndsfrihed, når de fx forbyder kritik af islam og diskriminerer, fængsler eller henretter konvertitter. At noget tilsvarende kan siges om nogle hinduistiske, kommunistiske og kristne samfund, gør ikke problemet mindre.

Men det forhold, at nogle muslimer og muslimske lande modarbejder åndsfriheden, retfærdiggør ikke, at vestlige demokratier indskrænker muslimers religionsfrihed – og vise versa.

Skolefrihed

Der findes endvidere eksempler på, at den frie skoletradition i Danmark – og dermed åndsfriheden – er under pres. Det viser sig ved det i 2010 indførte tilsyn med fokus på frihed og folkestyre – det såkaldte ”ekstre-

misme-tilsyn” – på de frie grundskoler. Fem skoler pr. år bliver over fem år udtaget til ”tjek” for, om de i deres undervisning bidrager til at udbrede ekstremistiske synspunkter.

Dette tilsyn, som ligger ud over det almindelige tilsyn – som også er blevet skærpet – skal utvivlsomt ses i lyset af frygten for ekstremisme på de muslimske friskoler og er således et eksempel på, hvorledes terror- og ekstremismefrygt indskrænker åndsfriheden. Dertil kommer, at tilsynet rammer alle frie grundskoler, og at ekstremismefrygten dermed kommer til at bidrage til en almindelig indskrænkning af åndsfriheden i denne skolesektor.

Frie skolars frihed er desuden nøje koblet til spørgsmålet om *økonomiske tilskud*. Spørgsmålet er: I hvor høj grad kan disse skolars økonomiske tilskud beskæres, før det reelt betyder, at det frie skolevalg kun bliver en frihed for de mest velstillede forældre?

Lovgivning vedr. frie skoler er grundlæggende mindretalshensyn, men altså et hensyn, som kun er reelt, dersom staten yder et tilskud, der betyder, at skolerne kan drives pædagogisk forsvarligt og således, at forældre, som vil prioritere det, kan sende deres barn på en fri skole.

Det er ikke i sig selv et anslag mod åndsfriheden at beskære de frie skolars økonomiske tilskud. Man kan også acceptere, at forældre, der vælger at sætte deres børn i fri skole, må betale et vist beløb for dette valg. Men pointen er, at der findes en økonomisk smertegrænse, og hvis den overskrides, *bliver* det et anslag mod forældrenes frie skolevalg – og dermed mod åndsfriheden.

Frihed for ateister

I forhold til ateister er det tilsvarende vig-

tigt, at samfundet sikrer deres frihed til at tale og argumentere ud fra deres grundholdning og til at praktisere denne holdning. Det er imidlertid ikke muligt at skabe religionsfrie rum, fordi et folks og lands historie, kultur og traditioner er forbundet med dets religion. Ateisme er ikke en mere neutral position end gudstro.

På de områder, hvor religiøse og ateister er fælles om samvær, hvor forskellige grundholdninger naturligt indgår i den daglige rytme, fx i skoler, må man i gensidig respekt lægge vægt på at give frihed til, at forskellige grundholdninger kan leve ved siden af hinanden, og at ingen bliver presset til at tage del i religiøse eller ideologiske ceremonier, der strider mod deres overbevisning. Det kan fx ske ved fritagelsesordninger i forhold til morgensang, hvor der er bøn.

På den ene side vil det af mange opleves som et overgreb mod dansk tradition og historie og dansk kristendom, hvis et neutralitetshensyn skulle stille sig hindrende i vejen for, at man fx kan have Jelling-stenen i det danske pas. På den anden side må man også her være opmærksom på ikke at påtvinge mindretallene brugen af kristne symboler inden for deres private sfære. På områder som disse, tilsiger begrebet om åndsfrihed den størst mulige gensidige hensyntagen velvidende, at der ikke gives mekaniske løsninger i spørgsmål af denne art.

